
ZIELONOGÓRSKIE SEMINARIA JĘZYKOZNAWCZE
DYSKURSY O PRZESZŁOŚCI. DYSKURSY W PRZESZŁOŚCI

Magdalena Jurewicz-Nowak
Uniwersytet Zielonogórski

JĘZYKOWY WYRAZ ŚWIADOMOŚCI AKSJOLOGICZNEJ WSPÓLNOTY KOMUNIKATYWNEJ WARUNKOWANEJ PRAWNIE (NA PODSTAWIE MATERIAŁÓW WSTĘPNYCH DO ZBIORÓW PRAWA Z XVI W.)

Zabytki prawne od dawna interesowały historyków języka, jednak nie znajdowały się w centrum zainteresowań tradycyjnej historiografii. Z reguły najczęściej uwagi poświęcano najstarszym rękopisom dla zilustrowania dziejów staropolskiego piśmiennictwa świeckiego. Większe znaczenie odegrały w dyskusji o pochodzeniu polskiego języka literackiego (przede wszystkim roty przysięg sądowych zachowanych od końca XIV w., pochodzący z Mazowsza *Kodeks Świętosława z Wojcieszyna z 1449 r.* lub przekład praw Macieja z Różana z 1450 r.)¹. Ponadto wyzyskiwano je jako bazę materiałową do opisu zmian w zakresie budowy języka² i w analizach leksykalno-semantycznych³. Spośród opracowań syntetycznych do historii języka polskiego stosunkowo najczęściej miejsca poświęcił im Z. Klemensiewicz, który uwzględnił również zabytki drukowane. Szesnastowieczne teksty prawne posłużyły mu jako zespół przesłanek do oceny stosunku Polaków wobec języka ojczystego w dobie średniopolskiej. Były to prace Jana Herburta, Stanisława Sarnickiego, Bartłomieja Groickiego i Pawła Szczerbica⁴. Stały się one punktem oparcia dla uzasadnienia tezy o wzrastającej świadomości językowej w społeczeństwie polskim:

---

¹ Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa 2002, wyd. 10, s. 86-87.

² A. Kalina, *Skrócenia źródeł*, [w:] *Historia języka polskiego. Formy gramatyczne języka polskiego do końca XVIII wieku*, Lwów 1883, s. V-XXVII.

³ Z. Klemensiewicz, *op. cit.*, s. 128, 319. Badania są rozwijane przez: R. Sinielnikoff, *Kształtowanie się polskiej terminologii prawnej w XVI wieku. Studia z historii języka polskiego*, red. W. Kupiszewski, Warszawa 1992, s. 73-112; M.T. Lizisowa, *Podstawowe terminy prawne w statutach staropolskich na tle słowiańskim. Studium semantyczne*, Kraków 1995; *eadem*, *Studia nad słownictwem regionalnym III Statutu litewskiego*, Kielce 1984; A. Zajda, *Staropolska terminologia prawnicza (do 1500)*, Kraków 1990.

⁴ Z. Klemensiewicz, *op. cit.*, s. 275-276, 377.

Szereg okoliczności, o których była mowa w poprzednich rozdziałach, sprawił, że już w pierwszych dziesięcioleciach XVI w. w świadomości wielu Polaków bierność i obojętność względem mowy ojczystej ustępują postawie czynnej, która szuka sposobów zdobycia dla niej należnego stanowiska w życiu⁵.

Idąc za przykładem Klemensiewicza, ten sam zbiór dzieł zamierzam uczynić ośrodkiem analizy niniejszego artykułu. Podstawą badań są materiały wprowadzające do kodeksów, które w kolejności chronologicznej przedstawiają się następująco:

1. Bartłomiej Groicki, *Przemowa ku Czytelnikowi*, [w:] *idem*, *Artykuły Prawa Maydeburckiego, które zowią Speculum Saxonum [...] znowu drukowane: roku 1565*, [s.l. Kraków] 1565⁶.
2. Łazarz Andrysowic, *Epistoła do Jana Krzysztofa Tarnowskiego*, [w:] B. Groicki, *Artykuły Prawa Maydeburckiego, które zowią Speculum Saxonum [...] znowu drukowane: roku 1565*, [s.l. Kraków] 1565⁷.
3. Bartłomiej Groicki, *Przemowa ku panu Stanisławowi Splawskiemu*, [w:] *idem*, *Tytuły Prawa Maydeburckiego, do Porządku y do Artykułów piérwéy po Polsku wydanych [...]*, Cracoviae 1567⁸.
4. Jan Herburt, *Przedmowa do Zygmunta II Augusta*, [w:] *idem*, *Statuta Y Przywileie Koronne z Łacińskiego ięzyka na Polskie przelożone nowym porządkiem zebrane y spisane Przez [...]*, wyd. Mikołaj Szarfenberger, Kraków 1570⁹.
5. Paweł Szczerbic, *Przedmowa do Pana Jana Zamoyskiego, Przedmowa do Czytelnika łaskawego*, [w:] *idem*, *Speculum Saxonum albo Prawo Saskie i Majdeburskie...*, Lwów 1581¹⁰.
6. Stanisław Sarnicki, *Przedmowa do Króla Jego M. Zygmunta III, Digestum o porządzeniu gruntownym statutu wedle onej powieści, Memoriale na drugim sejmie anni 1543 senatowi także publice przez autora podane*, [w:] *idem*, *Statuta Y Metrika Przywileiow Koronnych Ięzykiem Polskim Spisane, Y porządkiem prawie przyrodzonym a barzo snadnym nowo zebrane Przez [...]*, Kraków 1594¹¹.

⁵ *Ibidem*, s. 261.

⁶ Praca dostępna w Internecie: <http://dlibra.bibliotekaelblaska.pl/dlibra/doccontent?id=5937> [dostęp: 1.05.2018]. Dalej w skrócie: GrPkuCz.

⁷ *Ibidem*. Dalej w skrócie: An.

⁸ Dzieło jest dostępne na stronie internetowej: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=308552> [dostęp: 1.05.2018]. Dalej w skrócie: GrPkuS.

⁹ Druk został udostępniony w Internecie: www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=10870 [dostęp: 1.05.2018]. Dalej w skrócie: Her.

¹⁰ Dzieło znajduje się na stronie internetowej: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication?id=10356&from=&dirids=1&tab=1&lp=3&QI=> [dostęp: 1.05.2018]. *Przedmowa do pana Jana Zamoyskiego* w skrócie: SzPdoZ; *Przedmowa do Czytelnika łaskawego* w skrócie: SzPdoCz.

¹¹ Praca udostępniona w Internecie: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=5638> [dostęp: 1.05.2018]. *Przedmowa do Króla...* w skrócie: SarPdoK; *Digestum o porządzeniu...* w skrócie: SarDig; *Memoriale na drugim sejmie* w skrócie: SarMem.

Wybór materiałów wstępnych jako podwaliny analizy pozwala poznać intencje, przekonania, wyznawane wartości i sposoby ich komunikowania przez nadawców: jakie wartości motywowały ich do podjęcia pracy?, za pomocą jakich wartości racjonalizowali to działanie? Najczęściej występują oni jednocześnie w roli autora i wydawcy dzieła prawniczego. W jednym przypadku odrębne przedmowy napisali drukarz (Łazarz Andrysowic¹²) i autor pracy (Bartłomiej Groicki). W badaniu uwzględnia się wszystkie treści, a więc nie tylko te, które należą do twórców kodeksów. Celem pracy jest: 1) ustalenie, jakie wartości aktywizowały i ukierunkowywały działanie wspólnoty komunikatywnej warunkowanej prawnie¹³ w XVI w., 2) stwierdzenie, w jaki sposób ważni przedstawiciele tej wspólnoty wyrażali wartości, 3) próba przedstawienia typologii wartości. Język polski jako dobro jest tylko jednym z elementów świadomości aksjologicznej twórców i wydawców kodeksów prawa¹⁴. Warto przyjrzeć się jego znaczeniu w korelacji z innymi wartościami.

Rys biograficzny twórców kodeksów

Uwzględnienie w analizie życiorysów autorów pozwala lepiej zrozumieć wyznawany przez nich system wartości oraz rolę, jaką odegrali w zachodzących w XVI w. zmianach kulturowych i społeczno-politycznych. Uczestniczyli oni w komunikacji instytucjonalnej skoncentrowanej wokół wartości prawa, utrwalali i upowszechniali

¹² Łazarz Andrysowic (zm. 1577) pełni odmienną funkcję społeczną. Był on mieszczaninem (w 1550 r. uzyskał prawo miejskie Krakowa) i właścicielem drukarni należącej wcześniej do Hieronima Wietora. Podręczniki prawa miejskiego autorstwa Bartłomieja Groickiego stały się głównym źródłem jego dochodów (konkurować z nimi mogły tylko prognostyki i kalendarze kościelne). Z oficyny Andrysowica wyszły też dwukrotnie (w 1563 i 1567 r.) *Statua Regni Poloniae* Jana Herburta. Ponieważ Andrysowic był wydawcą dzieł prawniczych, miał możliwość włączenia się w dyskurs o prawie. Językowy obyczaj dedykowania druku mecenasowi stwarzał okazję do zareklamowania książki i przekazania uwag na temat roli prawa w życiu społecznym.

¹³ Termin pochodzi z historiozofii S. Borawskiego: „Wspólnotą komunikatywną jest zespół ludzi pozostających w bezpośrednim lub pośrednim kontakcie dzięki posiadaniu kodu komunikacyjnego wielostronnie uzgodnionego poprzez kontakt komunikacyjny i kulturę, czyli języka służącego mu do porozumiewania się w sprawach warunków bytowania, celów, działań, dążeń, zainteresowań zagrożeń”. S. Borawski, *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, [w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 28.

¹⁴ Terminy *kodeks* i *kodyfikacja* są tu traktowane umownie. Sami autorzy nie posługują się tymi terminami. W dziejach prawa wielokrotnie dochodziło do prób zebrania i uporządkowania obowiązujących norm prawnych, były to jednak spisy praw zwyczajowych i stanowionych. Dopiero pod koniec XVIII w. pojęcie kodyfikacji zastosował J. Bentham dla odróżnienia jej od zwykłej ustawy. Według historyków prawa powstanie nowoczesnych kodeksów należy łączyć dopiero z wiekiem XIX (np. kodeks Napoleona). Jest to typ dokumentu, wobec którego oczekuje się, że będzie ujmował zagadnienia należące do pewnej gałęzi prawa w sposób ogólny, harmonijny, wyczerpujący, samodzielny, spójny oraz dawał jednolitą metodę regulowania pokrewnych stosunków społecznych. S. Grzybowski, *Dzieje prawa. Opowieść, refleksje, rozważania*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1981, s. 166-169.

Tabela 1*

Autorzy kodeksów	Jan Herburt	Stanisław Sarnicki	Bartłomiej Groicki	Paweł Szerzbic
Lata życia	1524-1577	1532-1597	ok. 1534-1605	1552-1609
Stan	2 szlachcic herbu własnego	3 szlachcic herbu Ślepowron	4 mieszczanin	5 mieszczanin nobilitowany przez Stefana Batorego w 1585 r.
Kształcenie i mecenat	Studiował na Akademii Krakowskiej, następnie prawdopodobnie we Francji i Niemczech. Wpływ kanclerza koronnego Jana Ocieskiego.	Nauki początkowe pod opieką Jana z Koźmina, studia w Królewcu, kontynuacja edukacji w Wittenberdze. Protectorat: książę Albrecht, Jan Boner, Stanisław Myszkowski, Jan Zamoyski.	W 1550 r. wpisał się do metryki Akademii Krakowskiej, wpływ Piotra Roizjusza, ucznia prof. romanisty Alcjaty. Protectorzy i przełożeni: hetman w. kor. Jan Tarnowski, kasztelan międzyrycki Stanisław Spfawski, kasztelan śremski Jakub Rokosowski. Bliskie kontakty z Andrzejem Trzeciakiem i Mikołajem Rejem.	W 1565/6 wpisał się na Uniwersytet Krakowski, studia zagraniczne prawdopodobnie we Włoszech, podróż po Europie, być może otrzymał stopień doktora nauk prawnych w 1602 r. Protectorat: wojewoda krakowski Mikołaj Firlej, kanclerz koronny Jan Zamoyski, arcybiskup gnieźnieński Stanisław Karnkowski, wojewoda podolski Mikołaj Mielecki.

1	2	3	4	5
Działalność pisarska	Autor dzieł prawniczych, historycznych, dogmatyczno-polemicznych.	Autor dzieł religijnych, historycznych, wojskowych, prawniczych.	Autor głównie dzieł prawniczych (wyjątek: <i>Pieśni duchowne...</i> 1559 r.).	Autor dzieł prawniczych. W 1608 r. opublikował też drugie wydanie tłumaczenia traktatu Lipsjusza <i>Orationis in calumniis</i> wraz z przekładem <i>Orationis in calumniis</i> .
Pełnione funkcje	Podkomorzy przemyski, poseł królewski na sejmik przedsejmowy ruski, sekretarz królewski, godność senatorska kasztelana sandomskiego, wchodził w skład komisji powołanej do korektury praw.	Minister i polemista kalwiński, senior zborów kalwińskich w Krakowskiem, historyk.	Podwójci i pisarz sądu najwyższego prawa niemieckiego na zamku krakowskim, pisarz na cle komory krakowskiej.	Nauczyciel na dworze Firlejów, pisarz miasta Lwowa, syndyk lwowski, dworzanin królewski, pisarz i notariusz w kancelarii królewskiej, honorowy sekretarz królewski, zasiadał w sądzie asesorskim koronnym, prowizor Jana Koryckiego z Korczyna.

* Źródło: opracowanie własne na podstawie *Polskiego słownika biograficznego*, red. W. Konopczyński *et al.*, t. 1-49, Wrocław 1989-2013.

prawno-urzędowe wzory i obyczaje językowe. Należeli do wspólnoty komunikatywnej skupiającej osoby wykształcone – znające normy prawa kanonicznego i rzymskiego, urzędników posiadających doświadczenie i znajomość prawa zwyczajowego, praktyków cieszących się zaufaniem społecznym, zasiadających w ławach sądowych w miastach i wsiach. Różnił ich poziom wykształcenia, wiedzy prawnej i znajomości języków obcych.

Dostęp do wspólnoty komunikatywnej warunkowanej prawnie (także możliwość włączenia się w praktykę komunikacyjną w zakresie prawa) był ograniczony przez system stanowy, możliwość kształcenia się i awansu społecznego oraz zawodowego. Autorzy kodeksów należeli do elity wspólnoty. Większość z nich odebrała wykształcenie prawnicze na uniwersytecie w Krakowie¹⁵. Jak pokazują biogramy autorów kodyfikacji, uzupełniali oni studia prawnicze za granicą, w Niemczech, we Francji lub Włoszech (zob. tabela 1). Dzięki ambicji, wykształceniu, wsparciu wybitnych osobistości epoki uzyskali wysokie stanowiska urzędowe, a niektórym z nich nadano także szlachectwo. Odrębne rysy ma biogram Sarnickiego, który większość życia poświęcił działalności reformacyjnej, później politycznej i naukowej.

Podstawy teoretyczne pracy

Świadomość aksjologiczna wyraża się w języku jako „zestaw dyrektyw wskazujących na wartości samoistne (bytowo samodzielny triadę) i/lub podporządkowane im wartości niesamoistne (niesamodzielne bytowo, prakseologiczne) względem autotelicznych wartości samoistnych wraz z rejestrem założeń, dzięki którym wyżej wspomniane zestawy wartości się uprawomocnia”¹⁶. Świadomość tę jednostka wypracowuje sama, jednak nie bez wpływu oddziaływania społecznego¹⁷. W tym miejscu warto również odwołać się do pojęcia dyskursu, który oznacza pewne schematy myślenia, kształtujące

¹⁵ Z początkiem XVI w. uczelnia ta miała siedem katedr prawa. Nauczano głównie prawa kościelnego. Pośród wykładowców przeważali kanoniści, m.in.: Andrzej Góra (promowany w 1474 r., nauczyciel Jana Łaskiego), prawnik hiszpański Garsias Quadros (na uniwersytecie krakowskim od 1510 r.), Grzegorz z Szamotuł (na uczelni od 1517 r.). Staraniem biskupa Gamrata z Bolonii uniwersytet pozyskał jurystę hiszpańskiego Piotra Roizjusza przedstawiciela prawa rzymskiego (od 1542 r. w Polsce). Wśród jego uczniów był Bartłomiej Groicki. W drugiej połowie XVI w. do wybitniejszych wykładowców prawników należeli Jakub Górski (od 1554 r. prof. Akad. Krak.) i Piotr Skotnicki (doktoryzowany w 1572 r.). H. Barycz, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935, s. 191-211, 579-588.

¹⁶ W. Pasterniak, *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, [w:] J. Gnitecki, W. Pasterniak, *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, Gorzów Wielkopolski 1994, s. 62. Według Jerzego Bartmińskiego wyznawana aksjologia jest elementem warunkującym tożsamość wspólnoty. J. Bartmiński, *Kanon aksjologiczny jako narzędzie tożsamości grupowej*, [w:] *Polskie wartości w europejskiej aksjologii*, red. S. Niebrzegowska-Barmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, S. Wasiuta, Lublin 2014, s. 10.

¹⁷ M. Kowalski, D. Falcman, *Świadomość aksjologiczna i podmiotowość etyczna. Analizy i impresje*, Kraków 2010, s. 37.

„perspektywę, z jakiej ludzie danej społeczności, w konkretnym czasie i miejscu postrzegają rzeczywistość (fizykalną i symboliczną)”¹⁸. Reguły te organizują praktykę komunikacyjną wspólnoty w obszarze prawa¹⁹. Należy ich szukać w tekście w drodze interpretacji.

Wartości są jednym z konstytutywnych parametrów dyskursu prawnego. Działanie komunikacyjne nadawców bądź ogniskuje się wokół wartości wyrażanych eksplcytnie, bądź pozwala zredukować się do wartości²⁰, tzn. można wywnioskować, co w prowadzonym dyskursie uważa się za dobre lub złe, co nakazuje się czynić albo czego się wystrzegać. Wypowiedź składająca się z formuły: *X jest wartością* jest sądem wartościującym. Jeśli ktoś ocenia coś pozytywnie, tzn. uznaje to za dobre²¹. Sama wartość oznacza to, co nadawca odczuwa jako dobre i uznaje za dobre²². Podobnie rzecz definiuje Andrzej Grzegorzcyk: „wartościami nazywa się zwykle to, co ludzie cenią. Mówiąc nieco ściślej: wartością w danej chwili dla osoby X jest to, co osoba X w owej chwili sobie ceni”²³. Negatywnym odbiciem wartości jest antywartość, analogicznie jej definicja brzmi: to, co nadawca odczuwa jako złe i uznaje za złe. Zakładam, że autorzy przedmów przyjmują określoną postawę wobec wartości i antywartości, tzn. ustosunkowują się do nich poznawczo, emocjonalnie, wolicjonalnie²⁴. Aktualizują te wartości, które stanowią zaplecze ideowe wspólnoty.

Słownictwo aksjologiczne. Typologia pojęć²⁵

Przedmiotem analizy są wartości wyrażone rzeczownikowo. Częstość ich użycia wskazywałaby na to, że znajdują się one w centrum dyskursu prawnego. Są to wartości pozytywne: *Bóg, dzielność, język polski/polszczyzna, król, ludzie uczeni, nauka, naród polski, obyczaje polskie/obyczaj przodków, obywatel, ojczyzna/Patria, Rzeczypospolita Polska/*

¹⁸ B. Witosz, *Kategoria dyskursu w polonistycznej edukacji akademickiej*, [w:] *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*, red. W. Czachur, A. Kulczyńska, Ł. Kumięga, Kraków 2016, s. 27.

¹⁹ Zdaniem A. Jopek-Bosiackiej, „dyskursy prawne mają pewien wspólny rdzeń wynikający z samej natury prawa, struktura zaś tekstów prawnych, niezależnie od systemu prawnego, odzwierciedla proces rozumowania prawniczego, który przebiega podobnie w przypadku tych samych gatunków tekstów prawnych”. A. Jopek-Bosiacka, *Przekład prawny i sądowy*, Warszawa 2008, s. 11.

²⁰ M. Kowalski, D. Felcman, *op. cit.*, s. 59.

²¹ Przegląd stanowisk wobec pojęcia wartości prezentuje H. Kiereś w *Powszechnej encyklopedii filozofii*, t. 9, Lublin 2008 (hasło: *Teoria wartości*), s. 704-711.

²² Wartościować oznacza nadać czemuś wartość pozytywną lub negatywną i/lub dawać czemuś pierwszeństwo, uważać za ważniejsze względem drugiego; J. Puzynina, *Jak pracować nad językiem wartości*, [w:] *Język a kultura*, t. 2: *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, red. J. Puzynina, J. Bartmiński, Wrocław 1989, s. 130-136.

²³ A. Grzegorzcyk, *Próba treściowego opisu świata wartości i jej etyczne konsekwencje*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1983, s. 18.

²⁴ *Ibidem*, s. 23.

²⁵ Pojęcia służące typologizacji wartości zaczerpnięto z pracy A. Grzegorzcyka, *op. cit.*

Korona Polska/Królestwo Polskie, posłuszeństwo poddanych, miłość ku Rzeczypospolitej Polskiej, obywatele koronni, poddani, pokój, Polak, porządek i prawa, praca (kodeks), statut polski, korektura praw, pożytek, praktyk (o prawniku), prawo pisane, prawo (jako nauka), przodkowie, przywileje i prawa polskie, prawa i swobody, rozsądek, rozum, służba dla ojczyzny, sprawiedliwość, szlachcic polski, sumienie, wiedza, zacność, zwyczaj i negatywne: łakomstwo ('chciwość'), moc nieprzyjacielska, niewola, nieprzyjaciel, niesprawiedliwość, okrucieństwo, omyłka/błąd w rządach, rozterki i niepokoje, szkoda ubogich ludzi, wojna, złość. Istotne jest to, że zostały one nazwane wprost. Można powiedzieć, że nadawcy szczególnie cenią wymienione wartości pozytywne i że tych właśnie pragną. Wśród nich można wyróżnić nazwy wartości transcendentnych i nietranscendentnych. Zestawienie tych dwóch typów wartości, religijnej i moralnej, zawiera fragment *Epistoły* Andrysowica:

O co fie trzeba **Páná Bogá** bać / ktory roskazał **sprawiedliwie sądzić**: *Iuste iudicate filij hominum. [Sprawiedliwie sądzić synami ludzkimi] Dum tempus accepero, iustitias vestras iudicabo [Gdy odbiorę czas, sprawiedliwość waszą sądzić będę].* (An, b.n.s.)

Ich hierarchia jest łatwa do odczytania, skoro sprawiedliwość pochodzi od Boga – wedle schematu myślenia: co pochodzi od czegoś, jest od niego zależne. Autor nawiązuje w tym miejscu do ustalonego porządku: najwyżej umieszczano prawo boskie (*ius divinum*), niżej prawo przyrodzone (*ius naturale*), na końcu stanowione: *statuta, leges*²⁶. Do zestawu wartości moralnych należy także zaliczyć: zacność, dzielność i miłość do ojczyzny. Wartości religijne i moralne mają stać na straży dobrego sumienia człowieka i przestrzegania prawa. Postawy religijna i moralna rzutują także na stosunek do wiedzy:

A iż ty Książki które ná Polłkie przełożono / á przez mię Drukowané fą / około czynienia Sprawiedliwości fą / przez której żadna Ziemiá / żadné Królestwo sřprawować fye dobrze niemoże / Tedy tego potrzebá **aby fye Sprawiedliwości czynić koždy uczył / zá czym iuż wśzytko dobro pochodzi**: Bo gdzie sřprawiedliwości iest / tá czyni zgodę miedzy ludźmi / bojaźni złym aby nie grzeżyli: gdzie sřprawiedliwości niemá / tam fye dobrze nic dźiać nie może / bo pifimo mowi... (An, IIIr)

Rozum, wiedza, rozsądek i nauka należą do kategorii wartości poznawczych. Autorzy szczególnie podkreślają wagę nauki prawa (zwłaszcza pisanego, które wychodzi poza zwyczajne miejscowe):

Dla której przyczyny wychwalając pod niebo zacność praw / dobrze iest powiedźiano / y ná krótce wyráżono przy Státucie Ottoná Céfárzá / twierdząc o téy náuce / że ona BONOS MORES

²⁶ S. Grodziski, *Z dziejów staropolskiej kultury prawnej*, Kraków 2004, s. 163.

INFORMAT, INIMICOS CONFOEDERAT²⁷: [...] Cóż tu mogło byćz więćy / y ozdobięy ku fławie **tęy náuki** wyrzeczono? (Sar, 3v)

Dawniejsze statuty były znane tylko nielicznym osobom, na co zwrócił wcześniej uwagę Jan Łaski: „Prócz dwóch albo trzech dostojników, nikt dawnych praw nie znał i nie spotkałem nikogo mającego je razem zebrane”²⁸.

Postawa poznawcza wywiera wpływ na dodatnią ocenę uczonego, praktyka prawa, człowieka w prawie dobrze biegłego i ćwiczzonego „ktoryby y domowych y obcych praw / poftępkow / y obyczaiom był doftátecznie świádom” (SzPdoZ, b.n.s.). Na bliżkie związki wartości moralnych i poznawczych wskazuje przypisywanie obu mocy zapobiegania niesprawiedliwości:

A krzywdá bywa czynioná / nie tylko ze złości / ále téz y z nieumieiętności / á Prawo umieięc / może nikomu nie fkrzywdzić / gdy iedno then co fądzi / álbo rádzi / wedle Prawá czyni. (An, b.n.s.)

Odczucie braku wartości moralnych i poznawczych uzmysławia ich doniosłość, rodzi potrzebę regulacji zachowań odbiorcy. Jest zaczątkiem formułowania zaleceń, których adresatem staje się własne środowisko:

Profzę téz / y upominam / ábyś te kfiáżki czytał / nie dla tego / áby cudzego nie wroćić / álbo áby komu co wydrzeć / wypráctykowác / wyfráfzyć: Jáko tákich tych niezczefnych czałow wiele naydziefz. Ale ráczey dla tego ábys wiedział iáko o rzeczách fwych wiedzieć / y onych od wykretów ludzkich | bronieć mogł / y umiał / pámiętiáiąc ná to / że *iuris ignorantia neminem excusat*²⁹. (SzPdoCz, IIIv)

Bardziej krytyczne słowa w stosunku do prawników formułuje Andrysowic. Być może wynika to z tego, że sam nie należy do tej wspólnoty:

Żadné Prawá / żadné Sądy nie mogą być dobrze fprawowáne od łakomych / wfzytki złości / wfzytki rofpusty / wfzytki wyfępy / będą bez pomfty / gdzie to może odkupić złotem. Nie ieft nic tak Świętęgo / áni tak pobożnégo / czego nie zgwałci łakomfstwo: A tak którzy w Rzeczypofpolitęy co sprawuią / łákomstwá fie bárzo wiárowác máią. (An, IIIr)

Wartości estetyczne nie są przedmiotem dyskursu prawnego. Wystąpiły wprawdzie w mowie Sarnickiego, lecz nie stanowią one dobra samego w sobie. Służą autorowi uwydatnieniu wartości prawa pisanego:

Bo iáko Philosph mówi: Super Hesperum & Luciferum³⁰ wynośác y wychwaláiąc porządek bie-gów niebieskich / nie mniej porządek / zgodá / y melodia praw / godna ieft pochwały ludzkiej.

²⁷ Dobre zwyczaję tworzy, nieprzyjaciól jednoczy.

²⁸ Cyt. za: W. Uruszczuk, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, Warszawa 1979, s. 35.

²⁹ Nieznajomość prawa nie zwalnia od odpowiedzialności.

³⁰ Mowa o planecie Wenus.

Yiako piękna ieft rzecz / á práwie dubę ochładza / do ogrodá álbo wirydarzá wniśdź / áno tu drzewá ochędożne / tu Fontany / tu drzewá ogánisté *ad quincuncem* porządnie rozfádzone / á nižéy ftrumienie wód żywych / po kámięniu wyfkakuiące opływie / byftróścią fwą ochładzáiąc ich fpaniałość: á fczépu rozlicznemu wzroftu dodáwáiąc: **Tákże niemniéy / rzecz nietylko piękna / ále téż wielce użyteczna káżdému Páństwu práwá porządnie mieć fpiśané.** Bo iáko wodá strumieńmi płynąc między fczépiem drzewá y ziólá ochładza / obwesela / y wzroftu im dodáie: také fercá człowiecze / práwi / Królów pobożnych będąc odwilżoné y ochłodzoné / wzrost biorą wietfby ku posłtuśeńftwu / y káždéy fpráwie słuśnéy y poczćiwéy. (SarPdóK, 3v)

Przenośnie użyty rzeczownik *melodia* przywołuje takie konotacje jak ład oraz harmonia i dopełnia znaczenie całego zestawienia. Autor roztacza także przed odbiorcą obraz wirydarza ('ogrodu, parku') z pięknymi, ozdobnymi drzewami, fontannami, strumieniami nawodniającymi roślinność, dzięki czemu żyje i rośnie. Nie jest to ogród dziki, w stanie pierwotnym, lecz dzieło rąk ludzkich³¹. Sarnicki zestawił go z prawem, które skłania ludzi ku posłuszeństwu i zacności. Obie przenośnie są koherentne i służą wyjaśnianiu idei prawa. Przymiotniki oceniające „godna pochwały”, „rzecz nie tylko piękna, ale i pożyteczna” nie pozostawiają czytelnikowi wątpliwości, jak należy tę ideę odczytać. Prawa pisane ocenianie są jako poważne i pożyteczne, „rzeczy pożytku pospolitego” (SzPdZ). Miały stanowić antidotum na źle działający wymiar sprawiedliwości. Stan rozproszenia źródeł i niepewności prawa utrudniał działanie sądów (częste były dylacje, przewłoki i ekscje). Dlatego Groicki nalega, aby ci, którzy urzędy sprawują:

á fprawiedliwość uznawác máią / áby nie z głów fądźili / ále wedle **práwá piśánego** / gdyż kóžda rzecz kótóra fie wedle porządku z práwá dźeie / tedy fye fprawiedliwie dźeie / á co nie wedle práwá / to iuż krzywdá á niefprawiedliwość. (GrPkuCz, b.n.s.)

Oprócz nazw wartości duchowych (moralnych, poznawczych i estetycznych) wystąpiły w materiale wartości witalne. Są to wartości sytuacji zewnętrznej, jak wolność, swoboda, pokój, zgoda między ludźmi oraz wartości relacji z innymi, które służą budowaniu tożsamości narodowej, odróżnieniu od obcych oraz poczuciu dominacji. Szczególnie dużo uwagi poświęca im Herbut:

Wolność y Swoboda: kótóra ieft wfzyftkich dobr naywyższe dobro. A tá ieft włafna **Narodu Y Jmieniá náźnego Polkiego:** kótóra ták wielka y zacna w Polfcze ieft: że téż inych Narodow fwobody z nią porównáne nic ineg^o nie fą / iedno niewola nieznośná. [...] Táć ieft **Wolność y Swoboda Polfka:** kótórą my zá łáfką milego Bogá / á zá Práwy náźzemi mamy: kótórych Przod-

³¹ Wirydarz z łac. *viridarium* 'ogród', od *viridus* 'zielony'. Nazwa używana w okresie staropolskim na określenie wieloautorskiego i -tematycznego zbioru utworów poetyckich. Przykładem tego typu publikacji jest *Wirydarz poetycki* J.T. Trembeckiego z XVII w. *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998, s. 624. O ukrytych znaczeniach wirydarza jako ogrodu pisze L. Frey w artykule *Symbolika klasztornej wirydarza*, [w:] *Krajobraz semantyczny wsi i miast*, red. J. Marecki, L. Rotter, Kraków 2016, s. 195-213, http://bc.upjp2.edu.pl/Content/3554/frey_art_krajobraz_semantyczny.pdf [dostęp: 1.05.2018].

kowie náfzy nie Złotem áni innemi poftępki / ále dzielnością y krwią fwą o Pány y Oyczyzną ręką fwą czyniąc doftąpili (Her) [...] to ieft być **Sláhcicem Polfkim** / co ieft w inych Ziemiąc być zwierzchnim Pánem. (Her, b.n.s.)

Wartości te stały się nośnikami ideologii szlacheckiej, uzasadnieniem przekształceń rzeczywistości społeczno-politycznej. Różnicowanie pojęć (wolność w Polsce i wolność innych narodów) jest techniką argumentacyjną służącą Herburtowi wypukleniu wartości dominacji narodu szlacheckiego, jego górowania nad innymi.

Praca nad przekładem dzieł z języka łacińskiego lub niemieckiego zwróciła uwagę autorów na język polski. Trzeba było ustosunkować się do takich zagadnień, jak: przekaz wiedzy specjalistycznej i trudnej:

Trudne też mieyfća iefli fie gdzie trafiają, ták mniemam chęci | twey od tych kfiążek nie oddala: gdy też w to weyrzyfz / że y inne Exemplarze/ | zwłafzcza Łácińki / trudnych mieyfć nie tylko prožen nie ieft / ale fie ich iakoby | pełnym być zda... (SzPdoCz, b.n.s.),

relacji nadawcy jako eksperta i odbiorcy – laika, nieznającego języków obcych. O trudnościach w przekładzie pisze Szczerbic, gdy zwraca uwagę na „niedoftátek ięzyka Polfkiego / á | ofobliwie fłow práwnych” (SzPdoCz, b.n.s.). Wartość tę pisarze i wydawcy uwydatniają już na poziomie tytułów prac: ...z *Łácińskich y Niemieckich exeplarzow zebrane: á ná Polfki język z pilnością y wiernie przełożone...*, ...*Ięzykiem polskim spisane...* *Z Łácińskiego Języká ná Polski przełożone*. Ich wkład w proces polszczenia przepisów prawa na tle piśmiennictwa łacińskojęzycznego ilustruje tabela 2.

Można w tym miejscu zapytać, jakie korzyści przewyższały włożony przez twórców wysiłek. Pozytywną ocenę polszczyzny jako środka komunikacji wyspecjalizowanej można wywieść zarówno z wartości poznawczych (szerzenie wiedzy prawnej),

[...] bo wiem/ że | **Polacy moi** / zwłafzcza **proftaczkowie w mieściech / y w Miáfteczkoch** wdzięcznie | to odemnie przyymą / że proftym ludziom profte fłowá / á prawie pofpolicie uży=|wáne / podawam. (SzPdoCz, b.n.s.)

A iż ty Książki które **ná Polfkie przełożono** / á przez mię Drukowané fą / około czynienia Sprawiedliwości fą / przez której żadna Ziemiá / żadné Królestwo fpráwować fye dobrze niemoże. (An, b.n.s.)

jak i relacji z innymi (dobro wspólnoty zawodowej i narodowej, wartość identyfikacji i dominacji):

Ktemu / że ieft po Polfku przełożony / bez fałfu Iákóz da pan Bóg umyflnie nicem nie zmylił. A **Polakom ięzykiem Polfkim naprzyftoyniény ieft w téy mierze philozophowác**. (SarPdoK) ...tedy gdy też prósbá Stanow wszystkich ku Wászey Kr. Mił. byłá / áby Práwá y Przywileie wszystkie były ná **Polski ięzyk** przełożone: raczyłeś Wászá Krol. Mił. Constytuciyá Wárszawszá tego pozwolić / áby trzy tey prace sie podięli: [...] **Ktore przodki moie ia przed oczymá máiac** / tę poftługę około Státutu **Polfkim ięzykiem** porządnie wydánego nie leniłem fie uczynić /

Tabela 2. Łacińsko- i polskojęzyczne opracowania prawa w XVI wieku

Prace w języku łacińskim	Prace w języku polskim
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kodyfikacja <i>Formula processus</i> (1523) – kodeks sądowy prawa ziemskiego w ramach reformy postępowania sądowego 2. Maciej Śliwnicki <i>Sigismundina</i> – próba kodyfikacji prawa dla miast polskich (1527) 3. <i>Correctura iurium (Korektura praw)</i> – próba skodyfikowania prawa ziemskiego, kodyfikacja o charakterze ogólnopaństwowym (929 art.) ogłoszona drukiem, odrzucona przez sejm w 1534 r. Próby ponawiano w 1588 r. i 1601 r. 4. Jakub Przytuński <i>Statuta Regni Poloniae...</i> (1548), <i>Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae</i> (1553) 5. Mikołaj Jaskier <i>Ius provinciale, Ius municipale</i> (1535) 6. Jan Cervus Tucholczyk <i>Farrago actionum</i> (1531) – opracowanie prawa miejskiego o prawie prywatnym 7. Jana Cerasimus Kirstein opracowanie z zakresu prawa prywatnego i procesowego (1557) 8. Jan Herburt <i>Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta</i> (1563) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Statut Jana Łaskiego</i> kanclerza koronnego z inicjatywy króla i sejmu (1506) – dążenie do stworzenia wspólnego dla całego państwa kodeksu prawa (część polska i niemiecka), zbiór oficjalny, opatrzone aprobatą monarszą 2. Bartłomiej Groicki <i>Artykuły prawa magdeburskiego</i> (1558), <i>Reyestr do Porządku y do Artykułów Prawa Maydeburskiego y Cesarskiego</i> (1567), <i>Tytuły Prawa Maydeburskiego, do Porządku y do Artykułów piérwéy po Polsku wydanych</i> (1567) 3. Jan Herburt <i>Statuta i przywileje koronne</i> (1570, 1563) 4. Paweł Szczerbic <i>Speculum Saxonum albo prawo saskie i magdeburskie</i> (1581), <i>Ius municipale</i> (1581) 5. Stanisław Sarnicki <i>Statuta i metrika przywilejów koronnych językiem polskim spisane</i> (1594) 6. Jan Januszowski <i>Statuta Prawa y Constitucie Koronne Łacińskie y Polskie</i> (1600)

Źródło: opracowanie własne na podstawie S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 1: X-XVIII w., Kraków 1997, s. 137-157.

y nie ina mię przyczyná do tey prace przywiodłá / iedno **chcąc fie tym przyflůżyć Wáfzey Kr Mi. Memu Miłóściwemu Pánu / y Rzeczypořpo. wřzyftkiewy**: á ktemu wielka zacnoř y pořzytek: który nam obywatelom Kroleřtwa Polřkiego^o Przywileie y Práwá Polřkie obřcie nád ine Narody przynofzá. (Her, b.n.s.)

Potrzeba uzasadnienia uřycia języka polřkiego (zwłászczá sięganie po argumenty natury emocjonalnej) řwiadczy o sile zwyczaju, w którym normá było uřycie języka łacińřkiego w tekstach tej rangi.

Przedmiotem rozwařań autorów stały się takře pojęcia statutu polřkiego i korektury praw. Juř w pierwszej połowie XVI w. padały na sejmie řądania spisania prawa, jego uporządkowania i zebrania w całość, o czym informuje w *Memoriale Sarnicki*:

Jako řtárzy Pánowie Polřczy o to uprřemie fie řtárali, áby práwá fwé całé, porřádné, y korigowáné mieli: pokázuie fie stáđ dowodnie y iářnie, że ode stá lat u Pánów fwych Królów Polřkich, uřtawicznie ná Séymieřh tego fie upomináli, y gorliwie o to prořili: y oni im téř to obiecowali. Co z wiela Státutów moře fie pokázáć: á osobliwie roku 1520. w Bydgořczyé uczynionégo... (SarMem, b.n.s.)

Udało się to w przypadku prawa procesowego (*Formuła proccessus* z 1523 r.). Do innych działów powołano specjalną komisję, która przygotowała projekt zwany Korekturá Taszyckiego. Nie uzyskał on jednak aprobaty sejmu³². Ten sam los spotkał prywatny projekt Herburtá. Na postawę autora wobec statutu rzutuje wartoř relacji z innymi (dominacji):

Ktore przodki moie ia przed oczymá máiac / tę pořługę około Státutu Polřkim ięzykiem porřádnie wydánego nie leniełm fie wczynieć / y nie ina mię przyczyná do tey prace przywiodłá / iedno chcąc fie tym przyflůżyć Wáfzey Kr Mi. Memu Miłóściwemu Pánu / y Rzeczypořpo. wřzyftkiewy: á ktemu **wielka zacnoř y pořzytek: który nam obywatelom Kroleřtwa Polřkiego Przywileie y Práwá Polřkie obřcie nád ine Narody Przynofzá**. (Her, b.n.s.)

Wskazane zagádnienia nie wyczerpują całej złořonoři problematyki wartořci i wartořciowania jako elementów szesnastowiecznego dyskursu prawnego. Jednak na podstawie przeprowadzonej analizy mořna zaproponować wřstępná typologię wartořci szczególnie cenionych oraz nieakceptowanych przez wspólnotę.

³² Powiodło się opracowanie prawa dla Mazowsza, Prus Królewřkich i praw litewřkich (statuty z lat 1529, 1566 i 1588). S. Grodziski, *op. cit.*, s. 162.

Tabela 3. Opis typologiczny nazw wartości i antywartości

	Wartości pozytywne			Antywartości
	wartości samoistne, z definicji	wartości prakseologiczne, niedefinicyjne	przedmioty, osoby, instytucje, działania	
Wartości duchowe*	wartości transcendentne: Bóg i sprawiedliwość boska			
	wartości nietranscendentne	wartości poznawcze: wiedza, nauka, rozum, rozsądek	ludzie uczeni, praktyk, człowiek w prawie dobrze ćwiczony, praca (kodeks), język polski, korektura praw, prawo pisane, prawo (jako nauka), porządek z prawa, przestrzeganie praw, dobre sumienie, służba ojczyźnie	krzywda, łakomstwo, niesprawiedliwość, okrucieństwo, złość, błąd w rządach, rozterki i niepokoje, szkoda ubogich ludzi, rozpusta, występki, grzech, zazdrość
Wartości witalne	miłość (do ojczyzny) wartości sytuacji zewnętrznej: wolność, swoboda, pokój, zgoda między ludźmi	wartości relacji z innymi: identyfikacja, odróżnienie od obcych, dominacja, posłuszeństwo	ojczyzna, Królestwo Polskie, naród polski, Polacy, obywatel, obywatel koronni, szlachci polski, poddani, posłuszeństwo poddanych, przodkowie, obyczaje polskie, zwyczaj przodków, prawa i swobody, przywileje i prawa polskie, statut, język polski	moc nieprzyjacielska, niewola, nieprzyjaciel, wojna

* Podział na wartości duchowe i witalne za: A. Grzegorzczak, *op. cit.*, s. 41-42.

Źródło: opracowanie własne.

Rzeczownikowe nazwy wartości są elementem formułowanych zaleceń, rad, ostrzeżeń, instrumentem nadającym kierunek działania odbiorcy lub powstrzymującym jednostkę od określonych czynności. Wykładnikiem językowych dyrektyw są:

– czasownik modalny *trzeba/potrzeba*:

Trzeba też ku sprawiedliwości y ku wszystkim innym rzeczam aby każdy Przelozony pożytek Rzeczypospolitey więcéy miłował niż swój własny. (An, IIIr)

Tedy tego **potrzebá** aby fye Sprawiedliwości czynić każdy uczył / zá czym iuż wżytko dobro pochodzi. (An, IIv)

– czasownik illokucyjny:

Profzę też / y **upominam** / ábys te kfiązki czytał / nie | dla tego / aby cudzego nie wrocić (SzPdoCz, b.n.s.)

profzę : ábys Wáfza Kro. Mił. Złáfki fwey wrodzoney tę pracą moię dla Rzeczypospolitey uczynioną miłościwie przyiąć raczył. (Her, b.n.s.)

– formuła bliska wyrażeniu imperatywnemu: *mieć + bezokolicznik*:

Ná koniec iako źli / wyftępni / wedle thego Prawá **maía być karáni**. (GrPkuS)

A tak nie tylko Królowie / Książętá / ále też y Senátorowie / y wżyftcy którzy Rzeczpospolitą fprawuią / albo o niey radzą / **maią umieć** Sprawiedliwość czynić. (An, IIv)

Podsumowanie

Świadomość aksjologiczna autorów i wydawców kodeksów odzwierciedla się w katalogu nazw wartości, które szczególnie cenią i których pragną, oraz antywartości wynikających z odczucia braku dobra oraz zagrożenia, jakie niosą one dla środowiska prawniczego i całej wspólnoty etnicznej.

Wartości pozytywne są hierarchizowane, co najwyraźniej uwidacznia się na poziomie wartości transcendentnych i nietranscendentnych. W przypadku pozostałych grup wartości duchowych i witalnych o wiele trudniej jest stwierdzić, które z nich są cenione bardziej lub mniej. Nie zawsze pisarze formułują w tej kwestii wyraźne dyrektywy. Można natomiast zauważyć, że wartości różnych typów często pozostają w relacji do siebie, np. pozytywna ocena wartości moralnych rzutuje na ocenę wartości poznawczych. Wszystkie elementy typologii tworzą razem układ otwarty, dynamiczny, tzn. dający autorom możliwość przechodzenia od wartości jednego typu do drugiego. Kierunek tych operacji jest w pewnym stopniu ograniczony, ponieważ na sposób postrzegania wartości wpływają funkcjonujące we wspólnocie w danym czasie schematy myślowe, stereotypy, wspólne wzorce dobra i zła (np. eksponowanie takich wartości, jak służba i posłuszeństwo, wynika z orientacji kolektywistycznej oraz

przedmiotowego standardu oceny otaczającej rzeczywistości i własnej roli w świecie³³). To wszystko wpływa na przyjęty porządek wartości transcendentnych w stosunku do nietranscendentnych, autotelicznych do prakseologicznych. Łatwo spostrzec, że spośród wymienionych wartości dominują prakseologiczne, dotyczące spraw społecznych, państwowych, bezpośrednio związane z działaniem nadawców. Są one wtórne w stosunku do wartości autotelicznych (moralnych i witalnych), których rola polega na uzasadnieniu (usprawiedliwieniu) podjęcia się zadania spisania i opracowania norm prawnych w języku polskim, włączenia się w akcję kodyfikacyjną, na zdobyciu przychylności opiekuna i odbiorców książek.

Literatura przedmiotowa

- Bartmiński J., *Kanon aksjologiczny jako narzędzie tożsamości grupowej*, [w:] *Polskie wartości w europejskiej aksjosferze*, red. S. Niebrzegowska-Barmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, S. Wasiuta, Lublin 2014, s. 10-17.
- Barycz H., *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935.
- Borawski S., *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, [w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 13-61.
- Frey L., *Symbolika klasztornej wirydarza*, [w:] *Krajobraz semantyczny wsi i miast*, red. J. Marecki, L. Rotter, Kraków 2016, s. 195-213, http://bc.upjp2.edu.pl/Content/3554/frey_art_krajobraz_semantyczny.pdf [dostęp: 1.05.2018].
- Grodziski S., *Z dziejów staropolskiej kultury prawnej*, Kraków 2004.
- Grzegoryczk A., *Próba treściowego opisu świata wartości i jej etyczne konsekwencje*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1983.
- Grzybowski S., *Dzieje prawa. Opowieść, refleksje, rozważania*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1981.
- Jopek-Bosiacka A., *Przekład prawny i sądowy*, Warszawa 2008.
- Kalina A., *Historia języka polskiego. Formy gramatyczne języka polskiego do końca XVIII wieku*, Lwów 1883.
- Kiereś H., *Teoria wartości*, [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 9, Lublin 2008, s. 704-711.
- Klemensiewicz Z., *Historia języka polskiego*, wyd. 10, Warszawa 2002.
- Kowalski M., Falcman D., *Świadomość aksjologiczna i podmiotowość etyczna. Analizy i impresje*, Kraków 2010.
- Lizisowa M.T., *Podstawowe terminy prawne w statutach staropolskich na tle słowiańskim. Studium semantyczne*, Kraków 1995.
- Obuchowski K., *Człowiek intencjonalny*, Warszawa 1993.

³³ Pojęcie K. Obuchowskiego, *Człowiek intencjonalny*, Warszawa 1993, s. 9.

- Pasterniak W., *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, [w:] J. Gnitecki, W. Pasterniak, *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, Gorzów Wielkopolski 1994, s. 20-37.
- Polski słownik biograficzny*, red. W. Konopczyński et al., t. 18, Wrocław 1993, s. 293-295.
- Puzynina J., *Jak pracować nad językiem wartości*, [w:] *Język a kultura*, t. 2: *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, red. J. Puzynina, J. Bartmiński, Wrocław 1989, s. 130-136.
- Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998.
- Tatarkiewicz W., *Parerga*, Warszawa 1978.
- Uruschuk W., *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, Warszawa 1979.
- Witosz B., *Kategoria dyskursu w polonistycznej edukacji akademickiej*, [w:] *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*, red. W. Czachur, A. Kulczyńska, Ł. Kumięga, Kraków 2016, s. 19-39.

Literatura podmiotowa

- Andrysowicz Ł., *Epistoła do Jana Krzysztofa Tarnowskiego*, [w:] B. Groicki, *Artykuły Prawa Maydeburckiego, które zowią Speculum Saxonum [...] znowu drukowane: roku 1565*, [s.l. Kraków] 1565, <http://dlibra.bibliotekaelblaska.pl/dlibra/doccontent?id=5937> [dostęp: 1.05.2018].
- Groicki B., *Przemowa ku czytelnikowi*, [w:] B. Groicki, *Artykuły Prawa Maydeburckiego, które zowią Speculum Saxonum [...] znowu drukowane: roku 1565*, [s.l. Kraków] 1565, <http://dlibra.bibliotekaelblaska.pl/dlibra/doccontent?id=5937> [dostęp: 1.05.2018].
- Groicki B., *Przemowa ku panu Stanisławowi Splawskiemu*, [w:] B. Groicki, *Tytuły Prawa Maydeburckiego, do Porządku y do Artykułów piérwéy po Polsku wydanych [...]*, Cracoviae 1567, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=308552> [dostęp: 1.05.2018].
- Herburt J., *Przedmowa do Zygmunta II Augusta*, [w:] J. Herburt, *Statuta Y Przywileie Koronne z Łacińskiego języka na Polskie przełożone nowym porządkiem zebrane y spisane Przez [...]*, wyd. M. Szarfenberger, Kraków 1570, www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=10870 [dostęp: 1.05.2018].
- Sarnicki S., *Przedmowa do króla Zygmunta III Wazy, Digestum o porządzeniu gruntownym statutu wedle onej powieści, Memoriale na drugim sejmie anni 1543 senatowi także publice przez autora podane*, [w:] S. Sarnicki, *Statuta Y Metrika Przywileiow Koronnych Ięzykiem Polskim Spisane, Y porządkiem prawie przyrodzonym a barzo snadnym nowo zebrane Przez [...]*, Kraków 1594, <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=5638> [dostęp: 1.05.2018].
- Szczerbic P., *Przedmowa do pana Jana Zamoyskiego, Przedmowa do czytelnika łaskawego*, [w:] P. Szczerbic, *Speculum Saxonum albo Prawo Saskie i Majdeburskie...*, Lwów 1581, <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication?id=10356&from=&dirids=1&tab=1&lp=3&QI=> [dostęp: 1.04.2017].

Językowy wyraz świadomości aksjologicznej wspólnoty komunikatywnej warunkowanej prawnie (na podstawie materiałów wstępnych do zbiorów prawa z XVI w.)

Streszczenie: Przedmiotem artykułu są językowe przejawy świadomości aksjologicznej wspólnoty komunikatywnej determinowanej prawnie w XVI w. Celem pracy jest ustalenie, jakie wartości aktywizowały i ukierunkowywały działanie wspólnoty (próba przedstawienia typologii nazw wartości) oraz w jaki sposób ważni przedstawiciele tej wspólnoty wyrażali wartości. Podstawę analizy stanowią materiały wstępne (przedmowa, epistoła, memoriał i in.) Bartłomieja Groickiego, Łazarza Andrysowica, Jana Herburt, Pawła Szczerbica i Stanisława Sarnickiego do szesnastowiecznych kodeksów prawa. Źródło inspiracji i założeń teoretycznych stanowią prace językoznawcze: Stanisława Borawskiego, Zenona Klemensiewicza, Jadwigi Puzyniny, Bożeny Witosz oraz filozoficzne i psychologiczne: Andrzeja Grzegorzcyka, Wojciecha Pasterniaka, Mirosława Kowalskiego i Daniela Falcmana. Językowym wyrazem świadomości aksjologicznej twórców i wydawców kodeksów jest użycie nazw wartości pozytywnych, które szczególnie cenią i których pragną, oraz negatywnych, które wynikają z odczucia braku dobra oraz zagrożenia, jakie niosą one dla środowiska prawniczego i całej wspólnoty etnicznej. Przedmiotem analizy są rzeczownikowe nazwy wartości. Ich wzajemne relacje i uporządkowanie odzwierciedlają określone schematy myślowe wspólnoty, stereotypy, przyjęte wzorce dobra i zła. W centrum uwagi autorów znajdują się wartości prakseologiczne dotyczące spraw społecznych, państwowych, bezpośrednio związane z działaniem nadawców. Są one wtórne w stosunku do autotelicznych. Wartości moralne i witalne służą uzasadnieniu podjęcia się zadania spisania i opracowania norm prawnych w języku polskim, włączenia się w akcję kodyfikacyjną, zdobyciu przychylności opiekuna i odbiorców książek.

Słowa kluczowe: wartość i wartościowanie, świadomość aksjologiczna, wspólnota komunikatywna warunkowana prawnie, dyskurs prawny, wiek XVI

The linguistic expression of the axiological awareness of the Polish legally conditioned (on the basis of preliminary materials for the 16th century legal collections) communicative community

Summary: The subject of the article are linguistic manifestations of the axiological consciousness of the communicative community determined legally in the 16th century. The aim of the publication is to determine what values activated and directed the action of the community (an attempt to present the typology of value names) and how the leading representatives of this community expressed values. The basis for the analysis are pre-materials (preface, epistle, memorial etc.) of Bartłomiej Groicki, Łazarz Andrysowic, Jan Herburt, Paweł Szczerbic and Stanisław Sarnicki for the sixteenth-century legal codes. The source of inspiration and theoretical assumptions are linguistic works: Stanisław Borawski, Zenon Klemensiewicz, Jadwiga Puzynina, Bożena Witosz, and philosophical and psychological ones: Andrzej Grzegorzcyk, Wojciech Pasterniak, Mirosław Kowalski and Daniel Falcman. The linguistic expression of the axiological awareness of creators and publishers of codes is the use of names of positive values that they particularly value and crave, and negative ones that result from the feeling of lack of good and threat they bring to the legal community and the entire ethnic community. The subject of the analysis are nominal names of values. Their mutual relations and ordering reflect the specific thought patterns of the community, stereotypes, adopted patterns of good and evil. In the centre of the authors' attention are praxeological values concerning social and state matters, directly related to the operation of senders. They are secondary to autotelic ones.

Moral and vital values are used to justify undertaking the task of writing down and developing legal norms in Polish language, joining a codification campaign, gaining the favour of a supervisor and recipients of books.

Keywords: value and valuation, axiological awareness, legally conditioned communicative community, legal discourse, 16th century